

9. Класифікатор. Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України. Державний класифікатор України. Державний класифікатор будівель та споруд 018-2000 (ДК БС) № 507, 17.08. 2000. – Правові системи НаУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.nau. ua (<http://www.zakon.nau. ua>).
10. Лебедев Д. Г. Правовое регулирование территориального планирования использования земель городов в Российской Федерации: автореф. дис. Канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Д.Г. Лебедев. – Ин-т гос-ва и права РАН. – М., 2007. – 29 с.
11. Лисина Н.Л. Правовой режим земель поселений: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Н.Л. Лисина. – Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2003. – 27 с.
12. Носков Е. А. Правовое регулирование государственного и муниципального управления землями городов: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Е.А. Носков. – Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. – М., 2003. – 28 с.
13. Положення про житлово-будівельні колективи та індивідуальних забудовників у містах і селищах міського типу Української РСР: Затв. пост. Ради Міністрів УРСР від 30.04.58 р. № 514 (редакція від 27.11.1992). – Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] / Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України © 1996-2009. – Режим доступу: (<http://zakon.rada.gov.ua>).
14. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посіб. / О. Д. Пономарів - К.: Либідь, 1999. – С.89.
15. Цивільний кодекс України: наук.-практ. Комент. / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К.: Всеукр. асоц. вид. “Правова єдність”, 2008. – 740 с.

УДК 342.33

К. А. Марков

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: ПОНЯТТЯ

Проаналізовано особливості формування поняття соціальної держави на сучасному етапі.

Ключові слова: ПРАВОВА ДЕРЖАВА, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, СЕРЕДНІЙ КЛАС, СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА.

Проанализированы особенности формирования понятия социального государства на современном этапе.

Ключевые слова: ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО, ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО, СРЕДНИЙ КЛАСС, СОЦИАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО.

In the article analyzed the feature of forming of concept of the social state on the present stage.

Key words: legal state, civil society, middle class, social state

Поняття соціальної держави актуальне як для світової юридичної думки, так і для української. Хоча у Конституції України наша держава проголошується «суверенною і незалежною, демократичною, соціальною,

правовою державою», втім тлумачення поняття «соціальна держава» ні Конституція, ні інші нормативно-правові акти не дають.

У радянський період це поняття не розглядалося взагалі, а визнання, які пропонують нам західні вчені, здебільшого є абстрактними і суперечать одне одному. Наприклад, Х. Цахер стверджує, що «соціальна держава – це організація, що допомагає слабому, прагне вплинути на розподіл економічних благ у дусі принципів справедливості, щоби забезпечити кожному гідне людині існування» [1, с. 65]. Вчений звертає увагу на такі цілі як розподіл економічних благ, гідне людині існування, але не прояснює суті соціальної держави.

У словнику Брокгауза соціальна держава визначтеся як «держава, яка свою відповідальність і силу впливу спрямовує на подолання суспільного зла і на нівелювання соціальних протиріч» [2, с. 55, 56]. Це тлумачення ще менше вказує на сутність соціальної держави, звертаючи увагу лише на один із напрямків її діяльності.

Деякі російські автори, наприклад А.Піголкін, вважають, що «соціальна держава – це інститут, направлений на організацію нормального життя й розвитку всього суспільства загалом, захист прав, свобод і законних інтересів у всіх громадян і народів, що населяють зняряддя рішення суперечок і конфліктів як у середині держави, так і за її межами» [3, с. 64].

Із наведених вище прикладів, однак, ми бачимо, що ті риси соціальної держави, які пропонують автори, це тільки терміни, загальні визначення, що зустрічаються у гаслах усіх, хто на протязом століть боровся за загальне благо, справедливість, рівність, соціальний, ідеологічний та політичний

плюралізм. Такі ознаки притаманні й визначенням правової, соціалістичної, демократичної держави тощо. У той же час слід зауважити, що автори визначень соціальної держави тією чи іншою мірою пов'язували даний феномен із певним набором соціальних прав - це підкреслював, зокрема, П. Рабінович [4, с. 374].

Сама формула соціальної держави уперше, як формула конституційна, з'явилася в Основному Законі ФРН. Тут вона подавалася як держава, що базується на конституції і праві й має нести відповідальність за забезпечення у країні соціальної справедливості та соціальної захищеності.

У підручниках з теорії держави і права викладені широко відомі пропонувані Г. Ріттером і Роулзом три моделі сучасної соціальної держави:

1) позитивна держава (США), у якій є найменший ступінь втручання держави в економіку й соціальне забезпечення. Вона орієнтована на дотримання індивідуалізму та захист корпоративних інтересів (соціальна політика держави як засіб контролю);

2) власне соціальна держава (Великобританія), де забезпечуються гарантований мінімальний рівень життя й рівність стартових можливостей (соціальна політика держави як засіб забезпечення повної зайнятості);

3) держава добробуту (Нідерланди) - тут забезпечується мінімальний рівень життя і встановлюється максимальний рівень прибутків, зменшується різниця у зарплаті, гарантується повна зайнятість (соціальна політика держави як засіб забезпечення «рівності, кооперації та солідарності»).

Однак існує й інша класифікація соціальних держав, що сформувалася у країнах Західної Європи, - важливу роль відіграють національні особливості.

За цією моделлю до першої групи належать Германія, Франція, Бельгія та Люксембург. Тут переважають соціально-страхові системи й у цілому дотримується тісний зв'язок між системою зайнятості та забезпеченням соціальних виплат. Другу групу становлять Великобританія, Ірландія й Данія, де фінансування соціальної системи відбувається винятково за рахунок податків. Третя група країн – Італія та Голландія. Для них характерне – використання обох моделей, із яких складається основа двох перших груп держав. У четвертій групі – Португалія, Іспанія та Греція - соціальна держава переживає в процес становлення [5].

Суперечливість щодо класифікації західноєвропейських країн з огляду на їх «соціальність» значною мірою базується на аналізі їх Конституцій, де широко розповсюджується формула соціальної держави, але поняття соціальної держави не дає жодна з цих Конституцій. Більш того, коли виникає незгодженість щодо визначення соціальної держави, постає питання: як розуміти поняття «соціальний»? Якщо тлумачити «соціальний» як товариський, суспільний, то у такому випадку соціальною державою можна вважати державу, що зобов'язана турбуватися про всі верстви населення й особливо - про соціально вразливі групи, або державу, яка має бажання й обов'язок, завдання й повноваження створювати соціальний порядок, або як вплив нових і різних форм та інтересів на власність, зокрема її перерозподіл, або як зобов'язання індивіда брати участь у вирішенні загальних завдань, проблем спільного життя, навіть якщо для цього виникає потреба у застосуванні сили та ін.[6, с. 53, 54].

Варто звернути увагу й на те, що поняття соціальної держави тісно пов'язане із поняттям правової держави і громадянського суспільства.

Ще на початку ХХ ст. вітчизняний філософ Б. Кистяківський вважав, що соціальну державу слід розглядати як якісну характеристику, як матеріальний зміст правової держави [7, с. 143]. Однак із розвитком вчень про соціальну та правову державу стали все помітні ними розбіжності у поглядах учених на цю проблему.

Скажімо, А. Малько вважає соціальну державу однією зі сторін держави правової, яку він називає соціальною стороною. Суть соціальної сторони правової держави, на його думку, полягає у найбільш повному забезпеченні прав і свобод людини й громадянина, створенні для особи режиму правового стимулювання [8, с. 182]. У свою чергу В. Хропанюк також підкреслює, що «правова держава – це одночасно і соціальна держава»[9, с. 81].

Думка цих вчених відносно характеристики соціальної держави як правової ґрунтується перш за все на тому, що у світовій правовій думці вже

давно закріпилося визначення «соціальна правова держава», яке уперше з'явилося в Конституції ФРН.

Але слід зауважити, що формула «соціальна правова держава» прийнята не усіма державами і багатьма не закріплена у конституціях. Так, у Конституції Франції термін «соціальна держава» вживається без будь-яких посилань на правову державу. А що стосується Конституції України, то ці терміни - соціальна і правова держава - хоча і знаходяться поряд, але розділені комою, що дає право говорити про їх відносну самостійність.

Багато вчених підкреслюють, що згадані терміни слід розглядати окремо. Правова держава, на думку цих вчених, це форма здійснення державної влади, у першу чергу рівність усіх перед законом, і тим самим правова держава значною мірою абстрагується від соціальних проблем. У той же час як соціальна держава відображає суть держави сучасного типу, яка бере на себе турботу про соціально незахищені верстви населення і відтак ставить одних у більш привілейоване правове становище порівняно з іншими.

В юридичній літературі існування соціальної держави пов'язується також з наявністю громадянського суспільства. Існує багато визначень громадянського суспільства і ця проблема вже протягом кількох століть турбує вчених різних країн. Вдале визначення громадянського суспільства дає, наприклад, Н. Матузов: він вважає, що це є сукупність позадержавних та позаполітичних відносин (економічних, соціальних, культурних, етичних, духовних, корпоративних та ін.), які утворюють особливу сферу специфічних інтересів вільних індивідів – власників та їх об'єднань [10, с. 202]. Ці відносини у той же час є автономні, відносно самостійні, застраховані від довільного втручання держави, вони можуть існувати й розвиватися у певній незалежності від владних структур.

У свою чергу М. Марченко виз громадянське суспільство як свого роду антитезу, протипагу державі. Громадянське суспільство в особі різних соціальних груп і верств, організованих спеціальних інститутів та об'єднань, має своїм головним призначенням не тільки уважно спостерігати за діями

держави з тим, щоб вони не вийшли за межі законності й конституційності, але й одночасно воно покликає застосовувати усі дозволені законом міри для того, щоб примусити державу та її органи у разі порушення ними чинних правових актів повернутися на шлях закону. Отже, М. Марченко розглядає громадянське суспільство не тільки як гаранта послідовного й безперервного розвитку цивілізації, але і як найважливішу умову, гарантії існування й розвитку соціальної держави [11, с.382].

Відомий учений, професор В Копейчиков таким чином охарактеризував взаємовідносини держави і громадянського суспільства на сучасному етапі:

1) у громадянському суспільстві саме суспільство виступає як основа і зміст держави, а остання є формою його організації;

2) громадянське суспільство виникає на тому ступені розвитку, коли його громадяни і держава виступають як вільні та рівноправні партнери;

3) право формується громадянським суспільством, а держава лише закріплює його законами, гарантує і захищає від порушень з боку будь-яких суб'єктів;

4) взаємовідносини держави та громадянського суспільства здійснюються на основі права, що є рівним і справедливим масштабам свободи, а не засобом нав'язування державної волі;

5) суспільство – це найбільш загальне поняття, а держава і громадянське суспільство – це форми існування й розвитку. При цьому кожний із них виступає як відносно незалежне явище[12, с. 29].

Таким чином, соціальна держава співвідноситься із громадянським суспільством як форма і зміст. Громадянське суспільство є соціальна основа й зворотна сторона соціальної держави.

Крім правової держави і громадянського суспільства ще однією важливою умовою функціонування соціальної держави є наявність середнього класу. Середній клас визначається зараз як частина суспільства, яка є досить заможною, аби не відчувати потребу в необхідному, але не

настільки багата, щоб викликати заздрість незаможних, прагнення розділити власність[13, с. 36]. До цього класу слід віднести кваліфікованих робочих, науково–технічну й іншу інтелігенцію, фермерів, осіб, що мають середню за розмірами власність, власність дрібних підприємств, у тому числі у сфері обслуговування і т.ін.

Численність середнього класу основа основ міцності соціальної держави й стабільного розвитку громадянського суспільства. У соціальній державі середній клас і велика частина народу налаштовані на збереження й примноження основних традицій, соціально-етичних зв'язків, що скріплює народ. У таких умовах ставлення народу до держави полягає здебільшого у підтримці демократичних інститутів і яких соціальних перспектив розвитку, у скептичному ставленні до соціального авантюризму, прозекторства й проявів диктаторства.

Якщо ми вважаємо, що умовами функціонування соціальної держави є правова держава, громадянське суспільство та наявність середнього класу, то ми можемо окреслити й основні ознаки соціальної держави. Звичайно, цей перелік не буде досить повним, оскільки поняття соціальної держави на практиці не існує у повному обсязі ніде у світі, але деякі її риси вже проглядають у діяльності багатьох західноєвропейських країн.

У першу чергу, до таких ознак можна віднести надкласовість держави. Звичайно, якщо відмовитися від суто класового підходу, то побачимо, що наприклад, Данія, Голландія та деякі інші країни у своїй політиці стосовно суспільства діють саме як надкласові держави.

Другою ознакою є соціальна справедливість. По - перше, це принцип рівного права для усіх членів суспільства на основі свободи, по друге, це принцип диференціації, за яким відносна економічна рівність може існувати лише у тих межах, у яких вона сприятиме досягненню ще вищого абсолютного рівня життя для найменш спроможних членів суспільства [14, с.189].

Ще одна ознака – це гідний людини прожитковий мінімум. Гарантованим свідченням прожиткового мінімуму сьогодні є соціальна взаємодопомога. Соціальна держава вважає, що кожний дорослий має можливість та зобов'язання заробляти на себе й утримання своєї сім'ї. Відповідальність суспільства настає лише у тому випадку, якщо це положення не реалізується і потреби людини не задовольняються належним чином. Соціальна взаємодопомога у ФРН розуміється таким чином: «Кожний, хто не в силах самостійно добути собі кошти для існування і не отримує при цьому ніякої сторонньої допомоги, має право на особисту матеріальну підтримку, яка відповідає його специфічним потребам, спонукає до самопомоги, забезпечує участь у суспільному житті й гарантує гідне людини існування [15, с. 66].

Ще однією важливою ознакою соціальної держави є соціальне забезпечення, причому єдина система соціального забезпечення на разі є можливою тільки у формі соціального страхування як джерела матеріального забезпечення громадян у випадках безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості.

До ознак соціальної держави можна віднести загальне зростання добробуту, всебічну гарантію соціально–економічних прав людини, існування налагодженого, нескладного й легкодоступного юридичного механізму практичної реалізації та захисту цих прав.

Таким чином, беручи до уваги вище згадані ознаки соціальної держави, можна сказати, що соціальна держава – це заснована на принципах соціальної справедливості, рівності й свободи надкласова правова держава, із розвиненим громадянським суспільством, у якому всебічно гарантовані гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне зростання добробуту і соціально–економічні права громадян, існує налагоджений, нескладний і досяжний механізм їх практичної реалізації та захисту [16, с. 76-80].

У той же час слід зазначити, що це формулювання не є вичерпним та єдиним загальноприйнятим. Досі підлягають сумніву такі ознаки соціальної держави, як її надкласовий характер та принципи соціальної справедливості. Згадаємо, що економічна криза останніх років, змусила уряди багатьох країн Заходу перейти у своїй політиці на бік крупного капіталу та обмежити соціальні завоювання працюючих. А це говорить про необхідність ще деяких вагомих важелів, які б не дозволили зійти зі шляху побудови соціальної держави. Ці важелі мають стати суттєвими ознаками соціальної держави у доповнення до тих, які вже визначені.

Бібліографічні посилання:

1. Гладко В. Україна перед вибором//Сов. Россия. – 2001.-15ав.
2. Государственное право Германии: В 2 т. –М., 1994. – Т.1.
3. Государственное право Германии. М., 1994.
4. Der Grosse Brockhaus.Wiesbaden.57/ -Bd XI.
5. Загальна теорія держави і права /За ред.. В.В.Копейчикова. – К., 2003;
6. Кистяковский Б.А. Государство правовое и социалистическое//Вопр. филос. 1990.№6.
7. Мальцев Г.В.Буржуазный эгалитаризм. –М.,1984.
8. Общая теория государства и права: Аккад. курс в 2 т. /Под ред. М.Н. Марченко – Т. 1.:М., 1998.
9. Общая теория государства и права. М., 1998.
10. Общая теория права/Под общ. ред. А.С.Пиголкина. –М., 1996.
11. Теория государства и права: Курс лекц. – М.,1992.
12. Теория государства и права: Курс лекц./Под. Ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 1997.
13. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави. - -К.,1995;
14. Фабрициус Ф. Права человека и европейская политика. Политико–правовое положение трудящихся в Европейском сообществе. / Пер. с англ. – МГУ, 1995.
15. Хропанюк В.М. Теория государства и права. – М., 1995.

УДК 368.02 (477) (07)

О. В. Марченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Проаналізовано питання, пов'язані зі страхуванням життя.

Ключові слова: страхування життя,страховик, страхувальник, страхові платежі, угоди страхування.